Н.П. Гончарова, д-р екон. наук, проф.

КОНКУРЕНТНЕ ПОЛЕ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В статті викладено концептуальні положення формування конкурентоспроможного промислового потенціалу України на засадах формування ринкової інноваційної моделі розвитку.

In the article conceptual positions of forming of competitive industrial potential of Ukraine are expounded on principles of forming of market innovative model of development.

Ключові слова: конкурентне поле, промисловий потенціал, інноваційна модель, високі технології.

Keywords: competition field, industrial potential, innovative model, high-tech.

У підготовленій Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки „Шляхом європейської інтеграції" [1] відзначається необхідність формування конкурентоспроможного промислового потенціалу з метою інтеграції України у високотехнологічне конкурентне середовище на інноваційних засадах. Визнана необхідність зумовлює активізацію наукових пошуків в напрямку формування зазначеного потенціалу, в якому роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їхнє технологічне застосування, яке дасть можливість, передусім, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати їй економічну безпеку та чільне місце у світових інтегрованих структурах за стабільних і високих темпів зростання.

Промисловий потенціал є базою зростання обсягів виробленої продукції та підвищення її конкурентоспроможності, що досягається переважно за рахунок активного використання нових знань. Його формування та зміцнення повинно супроводжуватися динамічними функціональними і структурними змінами, активно впливати на розвиток економіки, розширення її можливостей задовольняти потреби суспільного та особистого споживання, забезпечувати накопичення національного багатства.

Необхідною умовою формування конкурентоспроможного потенціалу є забезпечення засобами державної політики тісного взаємозв'язку між всіма складовими суспільного життя, органічне включення до неї інноваційних факторів.

Дана наукова стаття містить концептуальні положення формування конкурентоспроможного промислового потенціалу, який буде сприяти прискореному переходу економіки України на інноваційну модель розвитку. Вона враховує об'єктивну особливість формування ринкової моделі розвитку, наявність порівняно високого рівня її науково-технологічного розвитку. Ця особливість полягає в необхідності поєднання ринкових перетворень з активним використанням наукових знань, високих технологій та інформації як головних джерел економічного зростання.

В Україні на даний час, в основному, склалися необхідні передумови для переходу на активні конкурентні відносини. Зокрема, досягнуто збалансованої багатоукладності економіки за рахунок розширення її колективного і приватного секторів, відбулося становлення ринкового механізму ціноутворення, фондового, товарного, грошового та валютного ринків та ринку цінних паперів. Економіка демонструє економічне пожвавлення, в якому значну роль стали відігравати інноваційні фактори.

Крім того Україна має науково-технічний потенціал, який, незважаючи на вкрай складні умови для його функціонування, зберіг достатньо високий рівень своєї дієздатності, і за головними параметрами відповідає середньоєвропейським стандартам. Вітчизняна наука і технології з окремих напрямів, зокрема матеріалознавства, теоретичної фізики, математики, зварювального виробництва, захисних зміцнюючих покриттів, біо- і аерокосмічних технологій та інших знаходяться на світових позиціях. Україна має також розвинуту систему освіти, яка спроможна забезпечити потреби в кадрах для здійснення переходу на інноваційний розвиток економіки.

Виходячи з об'єктивних передумов, необхідно спрямувати державну політику на більш конкретну і визначену стратегію формування конкурентспроможного промислового потенціалу, використання всього арсеналу засобів прямого і опосередкованого державного впливу на підвищення інноваційного рівня виробництва і конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Ця обставина набуває важливого значення враховуючи, що починається принципово новий етап інтеграції України до європейської та світової спільноти. Якщо раніше пріоритетної ваги надавалося в основному політичним засобам, то сьогодні на перший план повинні вийти засоби економічної інтеграції, в яких кардинального значення набуває конкурентоспроможність українських товарів. Особливої ваги у зв'язку з цим набуває зміна структури українського експорту та імпорту, перенесення акцентів із експорту сировини на експорт наукоємної продукції, із імпорту готової продукції до закупівлі найсучасніших технологій, засобів виробництва і науково-технічної інформації.

В даній статті викладено концептуальні положення щодо напрямків формування конкурентоспроможного промислового потенціалу, що, на думку автора, є необхідною умовою успішної реалізації ідеї інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Результати проведених досліджень дозволили нам відпрацювати логіку вибору стратегії промислового розвитку та визначити концептуальні положення формування конкурентоспроможного промислового потенціалу, оцінити його вплив на конкурентоспроможність промислового виробництва і в цілому економіки. При цьому ми виходимо з того, що реформування і розвиток визначальних компонентів промислового комплексу повинні базуватися на схемі поетапних паралельно-послідовних процесів, які створюють інформаційні, ресурсні та законодавчі умови для переходу від одного до другого этапу розвитку. Органи державного управління згідно вказаної схеми повинні формувати програми розвитку промислового комплексу і забезпечувати проведення подальших ринкових трансформацій. Це дозволить створити передумови для ефективного використання існуючого промислового потенціалу, створення на його засадах цілісного

оптимізованого конкурентоспроможного промислового комплексу, а також і з залученням державних інститутів створювати умови для його подальшого розвитку.

Для того, щоб промисловість України відповідала сучасним критеріям розвинутого ринкового сектора, вона повинна бути орієнтована на якісно нові передумови /засади/ розвитку. Однією з таких найважливіших передумов є інноваційна орієнтація промисловості. В світовій економічній думці проблема нововведень розглядається з точки зору ефективного, орієнтованого на прибуток управління інноваціями на підприємствах. За останні роки практично в усіх промислово розвинутих країнах світу зріс інтерес до інноваційних процесів. Динаміка інноваційного прогресу в сучасних умовах призводить до таких глибоких змін, що пасивна, сповільнена реакція на розвиток науки і техніки та викликані цим розвитком вимоги до діяльності підприємств означають наростаюче відставання. Тому завданням ефективного виробництва повинна бути орієнтація на поліпшення якості продукції, своєчасне її оновлення, мінімізацію запасів товарно - матеріальних ресурсів, гнучкість і мобільність технологічних процесів. Щоб досягнути рівня виробництва з такими параметрами, підприємствам необхідно впроваджувати інновації, здійснювати адаптовані до ринкових умов техніко - технологічні та інноваційні перетворення.

Процес формування конкурентоспроможного промислового потенціалу в Україні відбувається повільно внаслідок труднощів перехідного періоду, з однієї сторони, і складності самого процесу організації поширення інновацій - з іншої. Це пояснюється і нерозробленістю науково-методичного та аналітичного інструментарію сучасних тенденцій інноваційного розвитку в цілому та його складових, і недосконалістю правової, фінансової й податкової баз інноваційної діяльності, що зумовлює необхідність вивчення і узагальнення досвіду становлення інноваційного шляху розвитку України та розробки наукових концепцій щодо формування конкурентоспроможного промислового потенціалу на інноваційних засадах.

Однак не можна не враховувати і того безперечного факту, що Україна все ще має науково-технічний потенціал, який за багатьма параметрами відповідає рівню найбільш розвинутих країн. Україна до цього часу залишається серед світових лідерів за кількістю фахівців із вищою технічною та природничо-науковою освітою на душу населення. Вітчизняна наука та технології з окремих пріоритетних напрямів, наприклад з матеріалознавства, теоретичної фізики, математики, зварювального виробництва, захисних та зміцнюючих покриттів, біотехнологій та інших, зберігають передові позиції у світі. Таким рівнем науково-технічного потенціалу не володіє жодна країна (крім Росії), в яких успішно здійснювались сучасні ринкові трансформації.

На жаль, ігнорування інноваційного фактору продовж 90-х років в Україні призвело до величезних втрат як в економічній, так і в науково-технічній сферах. Сьогодні понад 90% продукції, яка виробляється промисловістю України, не має сучасного науково-технічного забезпечення, що спричиняє нерентабельність і неконкурентоспроможність більшості вітчизняних товарів, обумовлює перетворення нашої країни в сировинний додаток до

розвинутих промислових країн. Економічна ефективність реального виробничого сектору відстає від встановленого рівня залучення кредитних ресурсів [3].

Слід враховувати також і той факт, що отримані останнім часом позитивні тенденції, які спостерігаються, у роботі промисловості аж ніяк не ліквідували /не зняли/ багато болючих проблем відтворення національного дієздатного промислового комплексу.

Внаслідок проведеної приватизації більшість промислових підприємств набула недержавної форми власності, але не одержала ефективного власника, що вплинуло на результативність роботи підприємств /питання приватизації, форми, методи і результати вимагають окремого аналізу й оцінки/. Особливо негативно це позначилося на наукових установах. Значна частина приватизованих науково-дослідних інститутів майже припинила виконувати функції наукових установ.

Більшість підприємств промислового комплексу має придатні для використання виробничі площі, завантажені в середньому на 10-40 відсотків. Виробниче устаткування в багатьох випадках застаріле і зношене [3]. Особливістю наявного промислового потенціалу є недостатня технологічна гнучкість. Потужності комплексу не мають оптимальної структурованості і збалансованості. Переважає промислова продукція з низьким інноваційним рівнем, застарілою технологічною й елементною базою. Ситуація загострюється ще і тим, що негативні процеси зниження інноваційної активності не припиняються. За останні роки більш ніж у два рази скоротилася кількість розроблених і використаних нових видів продукції.

Промисловий комплекс України ще не має багатьох властивостей комплексу постіндустріального суспільства. Цьому перешкоджає безліч проблем, якиі можна звести в такі групи:

- внутрішні проблеми розвитку;
- проблеми взаємодії з іншими секторами економіки;
- проблеми взаємодії зі світовими ринками.

Головні внутрішні проблеми розвитку промисловості полягають у високій матеріало – і енергоємності її продукції, невідповідності її структури потребам держави і ринкових механізмів, а також гострому дефіциті фінансових ресурсів для технічного розвитку і переоснащення виробництва.

Основною причиною внутрішніх проблем, на нашу думку, є недосконалість системи державного регулювання промисловості. Основні функції, пов'язані з реалізацією цілісного інноваційно-інвестиційного циклу "наука - технологія - виробництво", роз'єднані. Система як і раніше працює по застарілій лінійній функціонально-матричній схемі, яка не має в достатній мірі розвинутих функцій, зворотних зв'язків, достатнього інформаційного забезпечення для роботи в умовах ринку.

Крім економічних факторів, що стримують освоєння конкурентноздатної продукції, існують і технологічні, обумовленою наявністю негнучких виробничих схем, що не дозволяє відповідним чином реагувати на потреби споживачів. Усе це має місце при недостатній погодженості законодавства. Сьогодні немає цілісної системи нормативно-правових актів щодо захисту, підтримки і розвитку промисловості України. Виробнича сфера працює на

нормативно-правових принципах, які значно гірші, ніж ті, які використовуються в розвинутих країнах. У ряді випадків, вартість продукції, виробленої підприємствами України з використанням імпортних комплектуючих виробів, на 10-25% вище, ніж придбаної за рубежем [3].

Ринкові механізми, які базуються на існуючій нормативно-правовій базі, не сприяють швидкому розвитку промисловості на принципах самоорганізації. Зазначені проблеми ускладнюються при взаємодії з іншими секторами української економіки. Для промисловості України основною проблемою взаємодії з іншими секторами економіки є слабка потужність і недосконаліть інвестиційно-кредитної системи. Це не дозволяє мати необхідні оборотні кошти й інвестиції для технічного переоснащення і розвитку підприємств.

Існує невідповідність платоспроможності споживачів промислової продукції з їх потребами. Проблема збуту найбільш гостра. Не відповідають також потребам промислового комплексу й існуючі структури суміжних секторів. Насамперед – це невідповідність потребам комплексу кількості існуючих венчурних фірм, лізингових компаній, промислово-фінансових груп, науково-технічних центрів, які повинні відігравати виняткову роль у взаємодії промисловості із суміжними секторами економіки.

Надмірно жорсткі, у порівнянні зі світовими, фіскальні заходи суміжних галузей, компенсація витрат на обслуговування зовнішнього боргу України, переплати енергетичним галузям за їхні недосконалі технології й інші фактори обумовлюють збільшення собівартості продукції.

Незбалансованість динамічних властивостей існуючих сучасних сфер промисловості ускладнює їхня взаємодія. Це стосується системи підготовки кадрів, системи стандартизації, сертифікації, захисту інтелектуальної власності й ін. Усе це вимагає подальшої активізації інституціональних, структурних, правових, цінових і інших реформ.

Не менш складні проблеми взаємодії зі світовими ринками. Недостатня конкурентоздатність вітчизняних товарів у зв'язку з їхньою високою енергоємністю /майже в 6 разів вище в порівнянні із середнім рівнем розвинутих країн/, матеріалоємністю /у 2-5 разів/ і собівартістю в цілому є основними причинами проблем взаємодії промислового комплексу України зі світовим ринком. Разом з тим, Україна має потужний потенційний зовнішній ринок у країнах СНД, Близького Сходу, африканського і латиноамериканського континентів і дуже багато амбіцій щодо готовності ефективно працювати з європейським ринком.

Фінансовий стан більшості підприємств не дозволяє їм використовувати нові технології, оновлювати виробниче устаткування, утримувати висококваліфікованих спеціалістів. За деякими експертними оцінками через недовикористання сучасних досягнень науки й технологій у виробництві Україна в цілому щорічно втрачає до 10 млрд. дол. США.

Незадовільний стан оплати праці, непривабливість внаслідок технічної відсталості робочих місць змушують значну частину працюючих громадян України вишукувати можливість заробляти кошти на прожиття поза межами реального сектору економіки. За

існуючими експертними оцінками майже 40% працездатного населення тим чи іншим чином має відношення до "тіньової" економіки.

Низька купівельна спроможність населення, з одного боку, і приховування від держави "тіньових" коштів, з іншого боку, значно знижують внутрішні інвестиційні можливості країни, що в свою чергу не дозволяє створити дієвий механізм фінансового забезпечення розвитку вітчизняної економіки. Відомо, що в інноваційних моделях розвитку національних економік частина інвестицій, яка здійснюється за рахунок заощаджень своїх громадян, становить приблизно 70% від загального обсягу інвестицій [3].

На закінчення необхідно відзначити, що запропонувати конкретні складові формування конкурентоспроможного промислового потенціалу досить складно /навіть покищо і неможливо/. Насамперед тому, що, на наш погляд, у нас недостатньо інформації і знань про мету та напрямки розвитку нашої економіки на рівні державного осмислення. Тому звернемо увагу на наше бачення пріоритетів, точніше висловити "побажання" до тих секторів і виробництв, які повинні стати пріоритетними у формуванні конкурентоспроможного промислового потенціалу. Параметри таких пріоритетів досить спірні, але, думаємо, їх можна винести на обговорення. Оскільки економіка України поки що має галузеву структуру представимо вказані параметри галузево орієнтованими:

- галузь повинна володіти високим експортним потенціалом. Це визначається, по-перше, тим, що нам необхідно диверсифікувати експорт для підвищення стійкості економіки, а, по-друге, можливості росту будь-якої галузі, орієнтованої на внутрішній ринок, будуть у найближче десятиліття обмежені відносно невисоким кінцевим попитом;
- галузь не повинна бути енергоємною, оскільки в доступній для огляду перспективі в нас буде досить напружений енергетичний баланс;
- галузь повинна бути трудомістка і переважно "інтелектуалоємна", оскільки тільки такі галузі забезпечать зайнятість для нашого населення;
- галузь, по можливості, не повинна бути капіталомісткою, оскільки зайвих інвестицій у країні найближчим часом не буде;
- галузь не повинна бути замкнутим анклавом. Бажано, щоб вона впливала на широке коло суміжних галузей через свої потреби або через свою продукцію, що дозволить одержати не тільки прямі, але і непрямі ефекти від її росту.

Може здатися на перший погляд, що ці вимоги завищені і безліч таких галузей "порожні". Проте, можна назвати кілька галузей, що відповідають більшій частини цих вимог: виробництво програмного забезпечення взагалі і "офшорне" програмування; розвиток туризму (як внутрішнього, так зовнішнього, тобто "відтіля"); реалізація так називаного «транзитного потенціалу», вища освіта (у тому числі для тих іноземців, яких ми ще можемо чомусь навчити).

Вимагають більш уважного вивчення і перспективи тих кандидатів у пріоритети, що вже стоять у черзі: автомобільна промисловість, авіаційна й ін.

На закінчення підкреслимо, що можна погоджуватися або не погоджуватися з необхідністю використання інструментів промислової політики в сучасних українських

умовах, однак спробувати відповісти на запитання: "Чим буде торгувати Україна, через 10 років після вступу до СОТ?" - економісти зобов'язані.

Література:

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015роки) „Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац.ін-т стратег. Дослідж., ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України.- К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. - 416 с.

2. В. Пол Кокшотт, Аллин Коттрелл. ALTERNATIVEN AUS DEM RECHNER. FÜR SOZIALISTISCHE PLANUNG UND DIREKTE DEMOKRATIE». PAPYROSSA VERLAG. KÖLN. 2006

3. Наука та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб./ Держкомстат – К., 2008

4. Гончарова Н.П., Степанов О.П. Проблемы инновационной динамики…// Стратегія розвитку України // Науковий журнал.- 1-2' 2004, К.: НАУ

5 Коровкин В.П. Факторы реструктуризации и развития промышленности Украины: Монография. – Одесса.: ИПРЭЭИ НАНУ, 1998. – 78 с.

6. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия. - МЭиМО, 1989, № 12.

7. Kirzner I. Competition and Entrepreneurship. Chicago & London, The University of Chicago Press, 1973

8. Розанова Н. Эволюция взглядов на конкуренцию и практика антимонопольного регулирования: опыт стран с развитой рыночной экономикой // Экономический журнал РГГУ.- 2001.- № 2.

9. Picot A., Pepperger T., Wolff B. The Fading Boundaries of the Firm: The Role of Information and Communieation Technology. - Journal of Institutional and Theoretical Economics, 1996, vol. 152, No 1,

10. Brander J., Spencer B. Tariff Protection and Imperfect Competition. In: Monopolistic Competition and International Trade. Kierkowski H. (ed.). Oxford, Oxford University Press, 1984; Brander J., Spencer B. Export Subsidies and International Market Share Rivalry. - Journal of International Economics, 1989, vol. 18, p. 83-100.

11. Eaton J., Grossman G. Optimal Trade and Industrial Policy under Oligopoly. - Quarterly Journal of Economics, 1986, vol. 101.

12. Dixit A., Kyle A. The Use of Protection and Subsidies for Entry Promotion and Deterrence. - American Economic Review, 1985, vol. 75.